

Планината Родопа в Тракия според представите на античните автори

Йордан Илиев

“Описанието на тракийските земи не би било трудно, ако сведенията на старите писатели за тях се съгласуваха. Но те са неясни и противоречиви и не ни помагат да се доберем до истината, въпреки че тя е ръководното им начало” (Amm. Marc. 27.4.2). По този начин творилият през IV в. сл. Хр. Амиан Марцелин характеризира натрупаната до неговото съвремие антична традиция по отношение на тракийските земи. С пълна сила казаното от него по въпроса важи и днес, при това – за всеки природен обект в Тракия. Именно последното послужи като стимул за написването на настоящия текст, тема на който се явява планината Родопа.¹ Целта е да бъде събрана по-важната информация, съдържаща се в произведенията на античните автори по отношение на този географски обект и чрез диференцирането ѝ в няколко проблемни кръга да се добие максимална представа за информираността им за Родопите.² В тях са обособени следните категории: географско поло-

¹ Предпочетена е формата Родопа, тъй като само тя се доближава максимално до срещашите се у античните автори Ῥοδόπη, Ῥοδόπα, Rhodope, Rhodopa – вж. у **Detschew, D.** Die thrakischen Sprachreste. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung, XIV. Wien, 1957, S. 398. Вниманието върху този факт ми беше обърнато от проф. д.и.н. М. Тачева, без чиято всестранна помощ и напътствия настоящият текст не би станал реалност, за което ѝ дължа благодарност. Най-сърдечно благодаря и на г-н Н. Дамянов за направените допълнителни корекции.

² Използвани са само известията на античните писатели, тъй като археологическите проучвания вече са били обект на обобщение в голям брой статии, сред които могат да бъдат посочени: **Домарадски, М.** Тракийската култура през късножелязната епоха в Родопите и горните поречия на реките Марица, Места и Струма. – Във: Тракийската култура в Родопите и горните поречия на реките Марица, Места и Струма. Смолян, 1990, 29-44; **Спиридонов, Т.** Големият път през Родопите. – Поселищни проучвания, 1992, 1, 7-31; **Kissyov, K.** The Thracian Culture in the Smolyan Region. – Rhodopica, 1998, 1, 21-26 и **Кисъв, К.** Могилен некропол от късната бронзова епоха край с. Борино, Пловдивска област. – ГАМ–Пловдив, т. IX/1, 2002, с. 137 с обобщение на литературата. Библиография за Родопите вж. у **Домарадски, М., С. Александров, А. Божкова, А. Гоцев, А. Киряков, К. Кисъв, М. Тонкова, Т. Шалганова.** Списък на непубликуваните тракийски обекти и библиография на тракийската археология от Родопите и горните поречия на Марица, Места и Струма (1967 – 1989 г.). – Във: Тракийската култура в Родопите и горните поречия на реките Марица, Места и Струма. Смолян, 1990, 99-128. Нови данни за обекти след тези публикации се представят у **Chaneva-Dechevska, N.** Early Christian Churches in the Rhodopes. – Rhodopica, 1998, 1, 47-56; **Vaklinova, M.** The Christian Rhodopes. – *ibidem.*, 1999, 1, 51-72.; **Вълчанова, Х.** Някои черти на материалната и духовната култура на тракийските племена от района на Централните Родопи. – ГАМ–Пловдив, 9, 2002, 150-156; **Дамянов, Д.** Тракийски могили в района на с. Проглед, Смолянска област. – Rhodopica, 2002,

жение и териториален обхват на планината, природни условия и ресурси, социално-икономическо и политическо развитие през античността; съвсем накратко е обърнато внимание на популярния въпрос за прочутото Дионисово прорицалище и на сведенията за легендарния тракийски цар Орфей. Както е известно, историята е динамична наука и обогатяването на познанията по даден въпрос се увеличава непрекъснато (с по-бързи или по-бавни темпове), тук освен тематичния подход при структурирането на съдържанието е приложена и хронологична стратификация при всяка от разглежданите теми. Целта е тя да отрази (доколкото е възможно) еволюцията на познанията на древните автори по тези въпроси. Основания за извършването на един такъв общ преглед има дотолкова, доколкото досега известните данни от античността не са подлагани на интерпретация във връзка с историята на Родопите и много от посочените проблеми са оставени непроучвани³.

Първият проблемен кръг, на който се обърща внимание, е за **географското положение и териториалния обхват** на планината Родопи според античните писатели. В хронологически най-ранния литературен извор за историята на античния свят – Омировия епос – Родопите не фигурират като име, но на едно място е отбелязано съществуването на снежни високи билà в планините на траките (Ном., II., 14.227). Те за пръв път се откриват⁴ у Херодот в следните пасажи: “А от пеоните и планината Родопи, разсичайки през средата Хемус в него [т.е. в Истрос] се влива река Скиос” (4.49.1)⁵ и при цитирания по-долу разказ за взетата от траките, обитаващи изворите на Стримон, свещена колесница на Зевс (8.116.1-2). Традиционно река Скиос се идентифицира с Искър, откъдето е ясно, че Херодот е включвал към Родопите и Рила.

След това Родопи се открива у Тукидид, който ясно я различава от Хемус (2.96.1). Малко по-долу същият пасаж дава информация за някои тракийски племена, които “живеят на север от планината Скомброс и на запад достигат до р. Оскиос (Искър), извираща от същата планина, откъдето извира Нестос (Места) и Хеброс (Марица). Тази планина е необитаема, голяма и е свързана с Родопи” (2.96.4).⁶ Може да се предполага, че тук се визира Рила и това би предоставило важна информация за географските познания на Тукидид: за разлика от Херодот той позна-

1-2, 139-148; **Ваклинова, М.** Култовият център при Гела. – Пак там, 159-179. Монетната циркулация в Родопите като цяло все още не е била обект на систематизация – вж. **Прокопов, И.** Монетна циркулация в Централнородопския район от V в. пр.н.е. до VI в. от н.е. – Във: Тракийската култура в Родопите и горните поречия на реките Марица, Места и Струма. Смолян, 1990, 56-63, също както лингвистичните данни и етноложките ендемити, които също биха допринесли за възможно най-пълното запознаване с историята на планината; много непубликувани данни по тези въпроси се съхраняват в научния архив на РИМ “Ст. Шишков” – гр. Смолян. От публикуваните досега текстове, посветени на историята на Родопската област чрез използването на комплексните изворови данни може да се посочи статията на **Тачева-Хитова, М.** Родопският край от най-стари времена до края на античността. – Във: Родопите в българската история. С., 1974, 9-31, където са обсъдени всички по-важни свидетелства. В издадената през 1966 г. историческа христоматия “Родопите през вековете” наборът от антични текстове е твърде ограничен.

³ Статиите на **Vulić, N.** Родоплѣ. – RE, 1920, I A, col. 957, 32-42, **Detschew, D.**, op. cit., 398-400 и **Danov, Chr.** Родоплѣ. – Der Kleine Pauly. Lexicon der Antike, Bd. 4. Stuttgart, 1972, col. 1420, 42 sq. са твърде кратки и се ограничават само в посочването на приблизителните граници на планината и по-важните извори.

⁴ Като лично име оронимът се среща в Омировия химн към Деметра (ст. 421), датиращ се обикновено към VII в. пр.Хр.

⁵ Цит. по ИТТ, 1, с. 205 сл.

⁶ ИТТ, 1, с. 282.

ва, както изглежда, по-добре тези места, защото различава Рила от Родопите и освен това определя точно изворите на споменатите реки.

Аристотел (*Meteor.* 1.7.350b 15-19) посочва за извори на реките Стримон, Нестос и Хеброс планината Скомброс, и оттук се подразбира, че към обичайно идентифицираната с това име Витоша той прибавя и Рила. В следващото изречение прочутият философ посочва, че много реки извираат и от Родопите⁷; очевидно, Аристотел отделял Рила от Родопите и я включвал към Скомброс.

По-късно важни данни за Родопа се откриват в “Географията” на Страбон, според когото тя е сред трите най-големи тракийски планини, споменати в реда Хемус, Родопа и Дунакс⁸ (4.6.12). По-нататък в един от фрагментите обаче се чете, че Стримон “извира в областта на родопските агриани” (*Strab.* 7, frg. 36). От особена важност е едно уточнение в същия фрагмент: “Ако вървиш на север от Хераклея към теснините, през които тече Стримон, имайки реката от дясната страна, то в ляво остава Пеония и околността на Добер, а в дясно – околностите на планините Родопа и Хемус”. Оттук може да се предполага, че вероятно той е смятал Пирин за част от Родопите, а Рила – за част от Хемус. Отново в седмата книга (7.5.1) Страбон посочва също, че Хемус е “най-голямата и най-високата от всички планини в тази част на света и разсича Тракия почти през средата”⁹.

Помпониий Мела (44 г. сл. Хр.) написал (2.2.16 sq.): “Във вътрешността на страната [Тракия] се издигат планините Хемус, Родопа и Орбелос”. Тук прави впечатление редът на изброяване на планините, който повтаря цитираното изреждане у Страбон, както и техния брой. Третата планина, Дунакс, е заменена обаче с Орбелос. Около три десетилетия по-късно, при описанието на Македония, Плиний Стари посочва три планини, сред които Родопа и Орбелос (*Nat. Hist.*, 4.10); в описанието на Тракия в следващата глава Плиний отново споменава Родопите като опорна точка за отбелязване на разположени в близост до тях обекти (4.11), поставяйки очевидно и двете планини изцяло в Македония.

Конкретика липсва и в текстовете на следващите поколения писатели от римската епоха. Например от Лукиан (р. ок. 120 г.) се узнава, че в Тракия имало две “най-големи и най-хубави от всички планини. По-голямата е Хемус, а срещуположната – Родопа” (*Fug.* 22-26)¹⁰. За творилия приблизително по това време Птолемей прочутите планини в Тракия са също тези двете, като за Родопа той посочва, че се простира “над реките Нестос и Хеброс, между които почти в средата се намира т. нар. Бистонско езеро” (3.11.5)¹¹. Дион Касий също използва Родопа за опорна точка както при посочените от него граници на Илирикум (12, frg. 19) и на пеоните (49.36.4), така също и при споменаването на даките, които някога обитавали тази планина (51.22.7).

Не повече информация предоставят и другите писатели от римско време. Например Солин (III в.) съобщава единствено, че “Родопа е мигдонска планина” (9.1-7), което (поне засега) не доизяснява разглеждания проблем. По-съществени

⁷ ИТТ, 2, с. 119.

⁸ Според коментара в ИТМ, с. 209, б. 71 – Рила. Това обаче едва ли е така, както ясно личи от следващия цитиран пасаж (*Strab.* 7, frg. 36). Вж. и **Христов, Ив.** Планинска Тракия: население, култура и религия в древността. В. Търново, 1999, с. 59. Изворите за тази планина вж. у **Detschew, D.** *op. cit.*, S. 153.

⁹ ИТМ, с. 223.

¹⁰ ИТМ, с. 298.

¹¹ Пак там, с. 353.

сведения могат да се намерят у Амиан Марцелин, който посочва само, че “скалистата Родопа” се простира до южната част на Тракия (17.4), а малко по-нататък предлага интересното уточнение, че Родопа започва от левия бряг на р. Аксиос (Вардар) и при една теснина се сближава с Хемус (21.10.2-4)¹².

Подробна информация за Родопа предлага и Прокопий Кесарийски в съчинението си “За строежите”, където описва едноименната късноантична провинция.¹³

Информация за **природните условия и ресурси** на Родопа се появява у сравнително късни автори, като не се открива почти нищо конкретно. Тя се съпътства от определенията “скалисти” у Амиан Марцелин, “побелялата от студ Родопа” или “обвитата в мъгли Родопа” у Кл. Клавдиан (3.305-341; 21.122-137) и др.¹⁴ По отношение на фауната може да се посочи информацията на Филострат (3.16-17) за глигани, сърни и други животни¹⁵.

Доколко природните богатства са предопределили икономическото развитие на местните племена не е много ясно, тъй като известните данни се отнасят само за бесите, за които Херодот не посочва никаква специализация на труда.¹⁶ Те са били най-вероятно скотовъдци и може да се предполага, че важно значение за тях са имали високопланинските пасища в Родопите (с Рила и Пирин?), които и днес предоставят добри условия за развитието на този стопански отрасъл¹⁷. Определянето на бесите като рудари се появява твърде късно в изворите.¹⁸ Някои заключения за техните икономически възможности могат да се направят и чрез откритите в предполагаемите им племенни територии монетни находки, като основното наблюдение е, че преобладавали главно дребни номинали, което се свързва с осъществяването на по-дребни сделки¹⁹. Повече данни могат да се получат ако тази информация се допълни с известното за останалите племена, свързвани традиционно с Родопите, но те биха били несигурни (поради спорната им локализация) и по тази причина не са представени тук.

Населението на пл. Родопа през Античността е един от проблемните въпроси, стоящи пред историографията, тъй като в почти всички проучвания по темата преобладават догадките и хипотезите главно поради оскъдната изворова информация. По тези причини известните днес данни за населението на областта през античността могат да се разделят в две групи: за племена, изрично свързани с Родопа още от античните автори и за племена, свързвани

¹² ИТМ, с. 400 сл.

¹³ Вж.: **Velkov, V.** *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity (Studies and materials)*. Publications of the Henri Frankfort Foundation, vol. 3. Amsterdam, 1977, 124-127 с посочени по-важни извори и старата литература за тази провинция. Сведенията на Прокопий вж. в ГИБИ, 2, с. 175 сл.

¹⁴ ЛИБИ, 1, 191-204.

¹⁵ ИТМ, с. 383.

¹⁶ След него етнонимът се открива при събития едва от 60-те години на II в. пр.Хр. (у Polib. 23.8) без никаква определена характеристика.

¹⁷ **Дончев, Д., Хр. Каракашев.** *Физическа и социално-икономическа география на България*. С., 2001¹⁰, с. 136.

¹⁸ Напр. Panag. Lat. 12.28; Cl. Claud., 17.38-41 и Paul. Nol., Carm., 1.213. Вж. в ЛИБИ, 1, съотв. с. 108; 200 и 257-258.

¹⁹ **Прокопов, И.** цит. съч., с. 63; **Домарадски, М.** *Трако-гръцки търговски отношения. – Емпорион Пистирос, 1. Пазарджик, 1995, с. 54; вж. и Танева, В.* *Монети на македонските владетели от Пистирос. – Емпорион Пистирос, 2. Пазарджик, 1998, с. 79 сл.*

имплицитно с Родопската област.

В споменатия вече пасаж Херодот разказва: “Като оставил там [в Пеония] и свещената колесница на Зевс, когато отивал срещу Елада, Ксеркс не си я взел на връщане, а когато си я искал обратно, пеоните, които я били дали на траките, казали, че докато били на паша, кобилите били грабнати от горните траки, които живеят около изворите на Стримон. Там и царят на бизалтите и на крестонската земя – тракиец – извършил едно нечувано дело: той и сам не се съгласил да робува доброволно на Ксеркс, а забегнал нагоре в планината Родопа, а и на синовете си забранил да тръгват на поход срещу Елада. А те, като не се вслушали или просто им се приискало да погледат войната, тръгнали на поход заедно с персицеа. А след като се прибрали невредими всички – а те били шестима – баща им избол очите им заради тази вина” (Hdt., 8.115-116).²⁰ Тук не може да не се споменат и резултатите от археологическите проучвания, които показват, че в Западните Родопи са съществували два типа крепости: с постоянни селища²¹ и крепости-укрития, населявани само в случай на опасност.²² В литературата е отбелязано съществуването на почти синхронните на събитието монети на приемания за бизалтски цар Мосес²³, но възприемането на тази евентуална идентификация би било крайно несигурно при липсата на други аргументи. Интересното във връзка с този цар е, че споменът за него е бил жив дори до времето на Северите, когато разказът за деянието спрямо собствените му синове е предаден у Кл. Елиан (Var. Hist., 5.11), но царят отново е анонимен.

Тукидид посочва като население на Родопа “планинските независими траки, които са меченосци (οἱ μαχαιροφόροι) и се наричат дии (Δῖοι)” и подчертава изрично, че повечето от тях живеят там (2.96.2). Те били най-войнствени от пехотата, участвала в похода на одриския цар Ситалк от 429 г. пр.Хр. (2.98.4)²⁴. Тази негова информация е потвърдена по-късно от Тацит и всъщност това са единствените автори, споменали този етноним. Под термина “независими траки” в историографията се подразбират тези тракийски племена, които останали извън пределите на Одриското царство и Македония²⁵.

От Филострат (II – IV в. сл. Хр.) е запазено сведението за тракийския цар

²⁰ ИТТ, 1, с. 259.

²¹ **Панайотов, Ив., Н. Гиздова, Вл. Мирчев, Б. Чапъров.** Експедиция “Бесика”. – АОР-1977, 1978, 56-58. Засвидетелствана е високопланинска крепост с постоянно селище с живот без прекъсване от VII – VI в. пр.Хр. до III в. сл.Хр.

²² Пак там, с. 57. Вж. и **Домарадски, М.** Тракийската култура..., с. 33.

²³ **Tacheva, M.** On the Problems of the Coinages of Alexander I, Sparadokos and the so-called Thracian-Macedonian Tribes. – *Historia*, 41, 1992, 1, p. 58 sq.; **Delev, P.** Stratifying Herodotus: Local tribes between the Lower Axios and the Nestos. – *Thracia XVI. In honorem X Congressus Studiorum Thracicorum. Serdicae, MMV*, p. 119, not. 120. Според **Цонев, В., В. Деневски.** Следите на тракийските кодове. В. Търново, 2006, 30-31 е възможно (въз основа на зрънчестия кръг на монетите) сребърните емисии на Мосес с тези на Александър I да са били отсечени в една и съща монетарница. В най-новите проучвания е доказано, че македонският владетел използва след завладяването на бизалтските земи техния монетен печат, вж. по-подробно **Тачева, М.** Царете на древна Тракия, книга 1. С., 2006, с. 52 сл.

²⁴ За похода на цар Ситалк вж. **Tacheva, M.** op. cit.; посл. **Тачева, М.** Царете на древна Тракия, 63-74 и особено обр. 11.

²⁵ Изворите са събрани у **Христов, Ив.** цит. съч., с. 74 сл. Вж. и **Тачева, М.** За бесите и техните племенни територии. – История на българските земи в древността през елинистическата и римската епоха. С., 1997, с. 269 сл. Сrv. **Фол, Ал.** Политическа история на траките. С., 1972, с. 126, който свързва независимите траки със споменатите в други извори “траки без царе”.

Резос, който “обитава Родопа и много негови чудеса се възпяват... Родопа е гъсто населена и много села има около светилището му” (3.16-17)²⁶. Дали обаче именно в Родопа са били владенията на Резос не може да се отговори, тъй като други антични автори не го свързват с тази планина²⁷.

В следваща група свидетелства (както беше споменато) у античните автори липсва ясно обвързване на Родопите с точно споменато население. В съвременната историография обаче с повече или по-малко основания към него се добавят сатри, беси, одриси, сапеи, травси, дерсеи, корпили и малокойлалети.

Сведенията за сатрите са разгледани изчерпателно от Т. Сарафов; тезата му за това племе, възприета в българската историография, се изразява в следния извод: сатрите са наименование на западното планинско население на Тракия с център Родопите. Етимологията на името им се тълкува като автономни, независими или свободни²⁸.

Бесите също са били обект на много проучвания²⁹, в които изворите са разгледани най-подробно. Особено важно е следното Страбоново сведение (7.5.12):

“... После идват народите, които живеят около Хемус и под него чак до Понта, а именно – корали, беси, някои от медите и дентелетите. Всички тия племена са много разбойнически; особено бесите, които заемат по-голямата част от Хемус, се наричат разбойници от самите разбойници; те живеят в колиби и прекарват оскъдно. Бесите граничат с Родопа, с пеонците и с илирийските автариати и дарданци. Между тях [бесите?] и ардиеите дохождат дасаретите и агрианите и други незначителни племена, чиито селища скордиските опустошавали, докато най-сетне обезлюдили страната им и я направили да се изпълни от непроходими гори на няколко дни път.”³⁰

Въпреки предложените опорни точки племенната територия на бесите не е точно определена, поради липсата на други данни. Въз основа на анализа на епиграфските паметници и литературните произведения от римско време е доказано, че стратегията Бесика, в която римляните включили племето беси, е била разделена най-малко между 4 градски територии, разположени край Стара планина и Странджа.³¹ По-подробни сведения за начина им на живот също не се откриват, но прави впечатление, че в цялата антична традиция е известен само един град на бесите –

²⁶ ИТМ, с. 383.

²⁷ Цар Резос е известен още на Омир (II., 10.435-470), според когото той е съюзник на троянците и е убит от Диомед. Съгласно сведение на Полиен (6.53) този цар е препогребан в близост до устието на р. Стримон, където били владенията му, при основаването на Амфиполис от атиняните. Приема се, че в едноименната драма (приписвана на Еврипид) образът на легендарния цар е взаимстван от този на съвременника на автора – цар Ситалк, вж. подробно **Димитров, Д. П.** Исторически мотиви в драмата “Резос”. – ИИД, 10 (1930). С., 1931, 1-19.

²⁸ **Сарафов, Т.** Тракийските сатри (Принос към етногенезиса на тракийските племена). – ГСУ-ФЗФ, 67, кн. 1, (1973) 1974, 119-191; **Фол, Ал.** Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия. II. Тракийският логос на Херодот. – ГСУ-ИФ, 67, (1973/74) 1976, с. 20; **Делев, П.** Районът на Средна Места в древността. – Вжв: Копривлен, т. 1. С., 2002, 14 сл.; **Delev, P.** Op. cit., p. 116 sq. В епиграфски паметници от II – III в. сл. Хр. етнонимът се среща като лични имена, например: Σατρης (IGBulg., III/1, № 1516), Σατρία Μαρκία (IGBulg., III/2, № 1777), Ῥησιανὸς Σατρίου, Ῥήσιος Σατρίου (ISM, III, № 72), Q. Satrius Feróx (IMS, VI, № 143).

²⁹ **Тачева, М.** За бесите и техните племенни територии, 267-275, където е посочена по-важната лит.; също и **Делев, П.** Районът на Средна Места в древността, с. 15.

³⁰ ИТМ, с. 216.

³¹ Вж. подробно **Тачева, М.** Власт и социум в римска Мизия и Тракия. С., 2000, 155-179; **Тачева, М.** Власт и социум в римска Мизия и Тракия, книга 2. С., 2004, с. 36.

Бесапара – и той се появява в римските итинерарии от III в. сл. Хр.³² Предизвиква интерес и липсата в изворите на бески династичен дом. Споменатият от Цицерон Рабокент е означен от него като “*Rabocentum Bessicae gentis principem*” (Cic., In Pis., 34-35), а предводителят на въстанието им от 11 г. пр.Хр. – Вологез – е жрец на Дионис (Cass. Dio. 54.34.5-7)³³.

В една междинна група може да бъде обособено сведението на Амиан Марцелин (27.4.10), според когото р. Хеброс извира от “високите одриски планини”, отбелязано във връзка със сраженията на М. Муниций Руф срещу траките в близост до реката. Доколко обаче Рила е свързана с одрисите все още не е определено.³⁴

Останалите от изброените по-горе племена също се срещат рядко и без достатъчно подробности в изворите и по тази причина за тях (поне засега) не може да се каже нищо ново.

Относно **политическите събития** в Родопите може да се твърди, че най-вероятно е нямало особено значими и заслужаващи внимание действия, за да има толкова малко информация в произведенията на античните автори. Дори и през елинистическата епоха името на планината се открива рядко в изворите. Именно по тази причина се твърди, че тя била населявана от т. нар. в някои антични свидетелства “независими траки”³⁵. Такива те са останали поне до походите на Филип II и Александър III срещу Тракия³⁶, но до каква степен е установена македонска власт над Родопите днес все още не е ясно³⁷. В много малко случаи обаче може да се смята за сигурно, че тези походи са минали през Родопите³⁸.

Недостатъчна е наличната информация и за установяването на римската власт в тази планина.³⁹ Така например Амиан Марцелин и Йорданес съобщават, че М. Ливий Друз, проконсул на провинция Македония, воювал срещу траките вероятно през 112/1 г. и ги победил “с необикновена упоритост” в собствените им планини, сред които би трябвало да са били и Родопите. М. Муниций Руф спечелил битка при р. Хеброс през 109 г., а епиграфски паметник (Syll.³, № 710) дори съобща-

³² Вж. изворите у **Detschew, D.** op. cit., S. 55. Към тях може да се добави епиграфски паметник от Пловдив (IGBulg., III/1, № 947), датиран към II или началото на III в., в който се споменават селяни от две селища, горно- и долнобесопарени (*Βεσσοπαρηνοὶ οἱ ἄνωθεν καὶ οἱ κάτωθεν*).

³³ В надпис от Севтополис е засвидетелстван жрец на бог Дионис, за който се смята, че е от одриския царски род, вж.: **Тачева, М.** Севт III, Севтополис и Кабиле според епиграфските и нумизматичните данни. С., 2000, с. 43 сл., № 2.

³⁴ Вж.: **Ботева-Боянова, Д.** Проблеми на тракийската история и култура. Нов поглед върху сведения на Херодот и Тукидид. С., 2000, с. 30, бел. 52, където са цитирани и други сведения за одриските планини.

³⁵ **Христов, Ив.** цит. съч., с. 74 сл.

³⁶ Вж. подробно у **Йорданов, К.** Политическите отношения между Македония и тракийските държави (359-281 г. пр.Хр.). *Studia Thracica* 7. С., 2000², с. 51 сл. (войните на Филип II в Тракия) и с. 99 сл. (за Александър и стратегите му).

³⁷ **Тачева, М.** История на българските земи в древността, част 2. С., 1987, с. 11; **Velkov, V.** Alexander der Große und Thracien. – In: *Festschrift G. Wirth zum 60. Geburtstag*. Amsterdam, 1988, p. 258 и друго мнение у **Делев, П.** Лизимах. С., 2004, с. 107.

³⁸ В сайта www.websfor.org/alexander/ са събрани всички по-важни извори за живота и делата на Александър III, в които оронимът Родопа не се открива нито веднъж.

³⁹ За римските походи в Тракия вж.: **Тачева, М.** История на българските земи в древността, 59-72; вж. и по-старото изследване на същия автор, посочено в бел. 2.

ва етнонимите на противниците му: скордиски, беси и други траки⁴⁰. Родопското население било надвито от Апий Клавдий Пулхер вероятно през 78 г. (според Fest. 9, Amm. Marc. 27.4.10, Oros. 5.23.17 и Iord., Rom. 219-222).⁴¹ Родопите не се споменават като център на военни операции и при следващите римски походи, но в тях доста често присъства етнонимът беси.⁴² Впрочем отсъствието на оронима Родоп в стратегемите на Фронтин и Полиен ясно показва, че едва ли тук е имало някакви по-сериозни военни действия.

Локализацията на **прорицалището на Дионис** в тракийските земи е обект на особен интерес в съвременната научна литература; нито една от предложените хипотези обаче не е всеобщо възприета в историографията, като причината е в липсата на достатъчно категорични извори за отговор на този въпрос⁴³.

Най-ранна и подробна е информацията на Херодот (7.111.1-2), който се ограничава да съобщи само, че то се намирало в най-високите планини, владеело се от сатрите и като прорицатели служели бесите⁴⁴. Следващите по време сведения са още по-обща, като те дори позволяват да се мисли, че самите им автори не са били наясно с въпроса на локализацията на това светилище. Само два извора представляват изключение от казаното: през IV в. пр.Хр. Хераклид бил написал, че светилището на Дионис е “построено в Тракия на тъй наречения Хемус”⁴⁵. В приписването на Аристотел съчинение “За чудните разкази” (842a 122) се съобщава за “голям и хубав храм на Дионис”, намиращ се според автора “в Крестония при земята на бизалтите”.⁴⁶ Важно е да се отбележи, че според Светоний (Aug. 94.5) прорицание за бляскаво бъдеще от Дионисовото прорицалище са получили две от най-популярните личности на античността: Александър Велики, който лично го посетил⁴⁷ и Октавиан Август, чрез баща си – Гай Октавий. В неназовано светилище е получил прорицание за бъдещата си власт и император Хадриан, когато бил в Долна Мизия (Hist. Aug., v. Hadr., 2.3-4).

⁴⁰ **Тачева, М.** История на българските земи в древността, с. 64. Надписът е цитиран у **Papazoglu, F.** The Central Balkan tribes in Pre-Roman times. Amsterdam, 1978, p. 580.

⁴¹ **Papazoglu, F.** op. cit., p. 298.

⁴² Подробен разказ с посочени извори у **Sarafov, T.** Les besses et Rome (Le rôle des Besses dans la lutte des tribus thraces contre la penetration romaine dans les Balkans). – In: Actes du Premier Congrès International des Etudes Balkaniques es Sud-Est Européennes. Sofia, 1969, p. 143 sq. и **Тачева-Хитова, М.** цит. съч., с. 21 сл. Вж. и **Mirković, M.** The Iron Gates (Đerdap) and the Roman policy on the Moesian Limes AD 33 – 117. – In: P. Petrović (ed.). Roman Limes on the Middle and Lower Danube. Belgrade, 1996, p. 28 с по-новата лит. За бесите в римската армия вж.: **Тачева, М.** Власт и социум..., с. 155 сл.

⁴³ Вж. изворите и литературата у **Ботева-Боянова, Д.** цит. съч., с. 130 сл.; **Кисъов, К.** Прорицалището на Дионис. Пловдив, 2003, с. 4 сл.; **Томлеков, Ал.** Дионисовото прорицалище в Тракия. Проблеми на историческата интерпретация на изворите и локализацията. – ИПр, 2005/1-2, 224-246. Срв. последно и **Тачева, М.** Изворите за прорицалището на Дионис и т. нар. Свещен град Перперикон – Rhodopica, 2007, 1, 251-258.

⁴⁴ Вж. превода у **Тачева, М.** Пак там.

⁴⁵ Вж. у **Ботева-Боянова, Д.** цит. съч., с. 134.

⁴⁶ ИТТ, 2, 128-129. В друго съчинение, също приписвано на Аристотел (Theolog., Fr. 4) според Макробий (Sat., 1.18) се съобщава: “у [племето] лигири в Тракия имало светилище, посветено на Либер Патер, откъдето се издават предсказания, но в него ще се е предсказвало след като се приеме чисто вино...” (ИТТ, 2, с. 137).

⁴⁷ Посещението се свързва с похода му срещу трибалите – вж. прегледа на изворите с лит. у **Boteva, D.** An Attempt at Identifying Alexander’s Route Towards the Danube in 335 BC. – In: Jubilaus V: In honorem Prof. Dr. Margaritae Tacheva. S., 2003, 27-31.

Немалък е интересът и към легендарния тракийски цар Орфей – известен в античността поет, певец, музикант, участник в похода на Аргонавтите и създател на учение, наричано тракийски орфизъм. За този митологичен персонаж до нас са достигнали няколко кратки биографии и доста откъслечни данни у голям брой антични писатели⁴⁸. В изворите името му се открива за пръв път във фрагмент от произведение на лирическият поет Ибик (средата на VI в. пр.Хр.) и оттогава до наши дни популярността му не намалява. Същевременно обаче в митовете за Орфей има голям брой неясни и още повече противоречиви сведения, от които за настоящата работа е важен въпросът за родината на Орфей и по-точно: доколко Родопата може да претендира за тази чест.

Не съществува съмнение върху факта, че Орфей е тракиец, защото като такъв е посочван в изворите още от V в. пр.Хр. Къде точно в Тракия е било родното му място обаче няма единно мнение, тъй като различните автори го причисляват към племената кикони, одриси, бистони, ситони, гети, а други го свързват с природни обекти като Пиерия, Хемус, Родопата, Исмарос, Стримон и Хеброс⁴⁹. Важно е да се посочи, че данните за връзката му с Родопата са сравнително късни и започват от Овидиевите “Метаморфози” (10.11; 10.50), където Орфей е наричан “родопски певец” и “родопски герой” и се срещат също у други римски писатели до около средата на I в. сл. Хр.⁵⁰ Интересно е да се отбележи, че баща му – Ойагър – е споменат от Овидий в същото произведение (2.219) като владетел на Хемус. Това е типичен пример за несъстоятелността на всеки опит за някаква по-точна идентификация на земите на Орфей според наличната изворова база. Не може да се пропусне обаче и фактът, че легендата за Орфей оживява и в Родопския фолклор⁵¹.

* * *

Направената систематизация на данните за Родопата в сведенията на античните автори показва, че за един период от около 1000 години предоставяната от съвременниците информация за този свързан с много исторически събития природен обект, е твърде обща във всички аспекти. За административния статут на населението в границите на римската провинция Тракия се предполага, че то е било организирано до късно в селски общини, обхванати в стратегията Бесике.⁵² Несъмнено обаче Родопата е имала особено важно значение за Филипопол, доколкото може да се съди по изобразяването на нейната персонификация върху някоя от монетите на града; не по-малко важен е и фактът, че една от филите на този град се нарича Ροδοπῆς (IGBulg., V, 5777)⁵³.

⁴⁸ Подробно за живота и делата на Орфей вж. в статиите на **Gruppe, O.** Orpheus. – In: W. H. Roscher. Ausführliches Lexicon der Griechischen und Römischen Mythologie. Bd. 3.1. Leipzig, 1898, col. 1058, 41 – 1207, 52; **Ziegler, K.** Orpheus. – In: RE, 18.1. Stuttgart, 1939, col. 1200, 33 – 1316, 50. Доктрината на т. нар. тракийски орфизъм вж. у **Фол, Ал.** Тракийският орфизъм. С., 1986, с. 46 сл., където са представени по-важните свидетелства за това учение. От по-новата литература вж.: **Рабаджиев, К.** Елински мистерии в Тракия. Опит за археологически прочит. С., 2002, с. 125 сл. и посл. **Фол, Ал.** Orphica Magica, I. С., 2004, с. 7 сл.

⁴⁹ Изворите са цитирани у **Ziegler, K.** op. cit., col. 1228, 15 – 1238, 7. Изображенията на Орфей от дн. български земи са събрани, коментирани с извори и лит. у **Шаранков, Н.** Изображенията на Орфей от българските земи в светлината на литературната традиция. – Известия по история, 1: In honorem Prof. Margaritae Taseva. Благоевград, 2003, 100-116.

⁵⁰ Verg., Ecl., 6.30; Sen., Herc. Oet. 1031 по **Ziegler, K.** op. cit., col. 1237, 33 – 1237, 38.

⁵¹ Напр. **Христов, Б.** (съст.). Веда Словена, т. 1. С., 1997, 124-214.

⁵² Според **Gerov, B.** Landownership in Roman Thracia and Moesia. Amsterdam, 1988, 137-138 е възможно тук до късно да са се запазили селски територии. За стратегията вж.: **Тачева, М.** Власт и социум..., с. 50 сл.

⁵³ Все пак такава фила е известна и за Пауталия, вж.: **Тачева, М.** Власт и социум..., с. 108.

The Rhodopes in the Province of Thrace According to Concepts of the Ancient Writers

Jordan Iliev

Summary

The author is trying to present the history of the Rhodopes in antiquity looking at the works of some ancient writers. The information is differentiated in several fields of study, arranged in chronological order and enriched with new sources.

The first one is about the **geographical position and territory** of the Rhodopes. The mountain was mentioned for the first time in Herodotus' "Histories", but as personal name – its first mention is in the Homer's Hymn to Demeter (6th century BC). There are differences in the definition of the territory of the mountain.

The second consists of ancient writers' information about **natural conditions and resources**. Such information also appears in later sources, such as Philostratus, Ammianus Marcellinus and Claudius Claudianus, but without much detail.

Information about **the population** has been divided in two groups: (1) tribes, directly connected with the Rhodopes since Antiquity and (2) tribes, indirectly connected with the Rhodopes according to modern scholars.

The survey of **political events** in the Rhodopes leads to the conclusion that there is no evidence of the mountain before the end of 2nd century BC, when the Romans tried to conquer the Thracian lands – when, after a campaign in 78 BC Appius Claudius wrote: "... conquered the dwellers of the Rhodopes".

Afterwards the author sums up the ancient sources to the Thracian **Oracle of Dionysos** and **the legendary king Orpheus**.

In conclusion, the author emphasizes that for a period of 1000 years ancient writers' works about the Rhodopes were not concrete but only narrative in general terms.